

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Zonder eigen gewinne en glorie' : Mr. Iman Wilhelm Falck (1736-1785), gouverneur en directeur van Ceylon en Onderhorigheden

Dulm, F. van der

Citation

Dulm, F. van der. (2012, February 9). *'Zonder eigen gewinne en glorie' : Mr. Iman Wilhelm Falck (1736-1785), gouverneur en directeur van Ceylon en Onderhorigheden*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18470>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18470>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

5 De Leerschool Batavia 1757-1765

5.1 Met de 'Amelisweert' naar Batavia

'Met het einde van de maand [november 1756] vertrok ik met neef Otto Falck, die mijne reismakker geweest is, uit Utrecht, latende onze familie in goede gezondheid. Wij hadden verdriet van tot den 7 Dec. naar de wind moeten wachten, vertrokken toen, zeven schepen sterk uit Texel te weeten Bronstede, de vrouwe Petronella Maria, Stadwijk, Amelisweert, Leimuiden, Lekkerlust, Ruiskenstein ...'.¹ Naast de beide Falcken bevonden zich aan boord van de Amelisweert de kapitein, schipper Peter Huijsman, 192 bemanningsleden, 142 soldaten en 5 passagiers.² Eén van deze passagiers was de rijke weduwe Margaretha van der Upwich,³ die terugging naar haar geboorteland Java. Otto kreeg zo'n buitengewoon goede verstandhouding met haar dat volgens zijn zoon Anton Reinhard hem maar 'eene beleefde vraag te kosten had om meester te worden én van de Dame zelve én van haar aanzienlijk vermogen'.⁴

De zeereis werd door de Amelisweert niet in konvooiverband afgelegd waardoor er geen voordeel kon worden gehaald van elkaars kracht. Er was ook geen bescherming van een of meer marineschepen beschikbaar geweest.⁵ Er was gekozen op eigen kracht naar de Kaap te varen. Zonder bijzondere wederwaardigheden verliep de tocht niet: 'in de Spaansche zee hadden wij rijkelijk onze portie van stormachtig weer'.⁶ Bij Kaap Finistere werd het zelfs even spannend toen de Amelisweert door Engelse oorlogsschepen werd gevisiteerd. Het onderzoek leverde niets op en de tocht kon na enig oponthoud worden voortgezet. De Britten hadden in verband met de oorlog tegen de Fransen, de Zevenjarige Oorlog, 1756-1763, zich het recht toegeëigend de ladingen te visiteren van ieder schip dat in het vizier kwam van een van hun oorlogsschepen.⁷

1 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Iman Willem Falck aan Johan Warnar, 30 juli 1757; DAS 3686-2, 3688.1 t/m 3692.2 geeft aan dat deze schepen inderdaad zijn vertrokken op 7 december 1756.

2 DAS 3686.2, Amelisweert, 1150 ton, gebouwd Amsterdam, 1751; zou vergaan in 1764 varende richting Surat; Huijsman nam in 1758 met de Amelisweert een pakket van Iman Willem mee voor zijn oom Johan Warnar te Surat; hij schreef dat Huijsman bij hem tijdens de reis uit Nederland 'altijd een vriendelijke samenleving' gecreëerd had (Falck 2 inv. nr. 838, Iman Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 20 september 1758).

3 CBG, VIBNI 017807, Margaretha Beatrix van der Upwich huwde in Batavia met Johannes Peacock, oud opperhoofd te Surat en lid van de Raad van Justitie (in 1768 werd zij wederom als weduwe vermeld); Colenbrander, *Gedenkschriften*, 54; spreekt over de weduwe Upwich.

4 Colenbrander, *Gedenkschriften*, 54.

5 Bijl Mz, *Nederlandse convooiendienst*, 90; marineschepen konden als konvooieers optreden tot het eiland Gran Canaria.

6 NA, Collectie Falck 2 Iman Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 30 juli 1757.

7 Bruijn, *Nederlandse oorlogsvloot*, 196; Backer Dirks, 53-60; De Staten-Generaal beriepen zich op de verdragen van 1674 en

Enige tijd hierna werd de 'Linie' volgens Falck 'goed gepasseerd' waarna het schip met een gunstige wind en stroming in het westelijke deel van de zuidelijke Atlantische Oceaan terecht kwam. Ter hoogte van Kaap Goede Hoop werd daarna 'vier weken lang met zuidoostelijke winden gesukkeld'. De Amelisweert kwam pas op 4 april aan 'de Caepsche Rede'.⁸

Het oponthoud door het wegvallen van de wind had de andere schepen eveneens getroffen. Pas de dag daarvoor was de Stadwijk aangekomen. Na 23 dagen waren de schepen gerevitaliseerd en kon de reis samen met de Vrouwe Petronella worden voortgezet. Falck verhaalde niet wat er aan de Kaap gebeurde.

Tijdens de vorige reis van de Stadwijk⁹ naar Batavia bevond zich aan boord de onderkoopman Jan Wttewaal,¹⁰ broer van Imans studiegenoot Ferdinand.¹¹ Uit de correspondentie tussen vader en zoon konden enige details worden geput over het verblijf van jonge onderkooplieden aan de Kaap. Jan repte aan zijn vader zeer enthousiast over dat verblijf.¹² Een overeenkomstig positief beeld komt naar voren uit brieven van Reinier Bernardus Hoyneck van Papendrecht een twintigtal jaren later.¹³

De onderkooplieden maakten hun opwachting bij de gouverneur, werden uitgenodigd bij vooraanstaande families voor diners en bals. Het was een vrolijke boel en er werd iedere avond gedanst. De Kaapse wijn werd geroemd, met name die van de buitenplaats Constantia.¹⁴ Falck zou van deze wijnen regelmatig genieten tijdens zijn verblijf in Colombo, dankzij zendingen van zijn collega Van Plettenberg.¹⁵

1678 maar de Britten stoorden zich daar niet aan; de vistaties waren niet geheel onterecht want op grote schaal werden goederen vervoerd die in strijd waren met de afspraken. Sedert 1744 moesten de Staten-Generaal er in berusten dat Nederlandse koopvaarders paspoorten bij zich hadden waarin de lading werd gespecificeerd.

8 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Carel Gustaaf Falck aan Johan Warnar Falck, 6 augustus 1757.

9 DAS 3692.2, 2 November 1754-14 juli 1755.

10 Jan Wttewaal (Utrecht, 1734-Utrecht, 1804), zoon van Hendrik Assuerus en Margaretha van Suchtelen, neef van directeur-generaal Breton; 1754 uitgevaren voor de Kamer Amsterdam met het VOC-schip Stadwijk als onderkoopman samen met Cornelis de Cock (NA, VOC inv. nr. 6317 Grootboek Stadwijk; 1755 buiten emploi te Batavia; 1756 door toedoen directeur Van der Parra commissaris Suikerpakhuis; 1759 opperkoopman, resident te Corontale onder de gouverneur van Ternate; 1771 ontslag, overdracht aan Reinier Hougue; 1774-1775 Batavia naar Texel; schreef aan desave Cornelis de Cock te Colombo dat hij een groot fortuin bijeen had vergaard, maar geen 'miljoen'; vestigde zich in Utrecht (NA, Collectie Wttewaal van Staveren inv. nr. 42, Jan Wttewaal aan Cornelis de Cock, 10 september 1775).

11 NA, Collectie Wttewaal van Staveren; zie tevens Ferdinand Wttewaal bijlage IV.

12 NA, Collectie Wttewaal van Staveren inv. nr. 96, Hendrik Assuerus Wttewaal aan Jan Wttewaal, 26 juli 1755; hij refereerde aan een brief van zijn zoon van 25 maart 1755 waarin hij enthousiast verhaalde over de feesten en ontvangsten bij vooraanstaande VOC-dienaren (ook over de slechte leefomstandigheden aan boord; vader Wttewaal had juist de kapitein extra betaald om dat te voorkomen).

13 Hoyneck, 'Letters', 9-24; Reinier Hoyneck van Papendrecht (Den Haag, 1753-Malakka, 1788), vaandrig bij Graaf van Bylandt's dragonders; 1778 uitgevaren voor de Kamer Amsterdam met het VOC-schip Triton als onderkoopman; 1778 aangekomen, moest overall vragen om een baan ondanks zijn goede introducties; bleef lang werkloos; 1786 ontvanger en licentiermeester te Malakka (correspondeerde met zijn oom Mr. Cornelis Paulus in Den Haag).

14 NA, Collectie Wttewaal van Staveren inv. nr. 12; 20 oktober 1778 uit Batavia.

15 NAK, HCA inv. nr. 30/719 (VOC-schip Held Woltemade); ontvangt voor zichzelf en voor eigen rekening uit de Kaap kisten met wijnen afkomstig van Mr. Joachim van Plettenberg. De brief kwam nimmer aan; de kisten met wijn wel. Er staat vermeld dat deze waren verzonden met de VOC-schepen: Trompenburg (DAS 4380.1; de Kaap en Batavia 12 mei 1781), Het Hof ter Linden (DAS 4382.3; 15 februari de Kaap en 31 mei 1781 Batavia), en Willem de Vijfde (volgens DAS had het schip tussen 1778-1783 de Kaap niet aangedaan).

De drie schepen namen vermoedelijk, gelet op het jaargetijde, de vaste route oostwaarts in de buurt van de veertigste breedtegraad. Dat was de route met de zuidoost passaat die uitkwam in Straat Soenda. In de brieven van de neven werden hierover verder geen bijzondere mededelingen gedaan. Iman schreef slechts dat het een voorspoedige reis was met 'veel stormen'. Op 1 juli kwam de Javaanse kust in zicht; Straat Soenda werd zeven dagen later bereikt, hetgeen er inderdaad op wijst dat de voornoemde route was gekozen. Uiteindelijk werden op 12 juli de ankers uitgeworpen op de rede van Bantam. Schipper Huijsman had de reis vlot afgelegd, hetgeen hem volgens de geldende afspraken een premie opleverde.

Bij aankomst kwam de equipagemeester tevens commandeur van de rede aan boord. Hij was verantwoordelijk voor alle maritieme zaken voor de Compagnie in Azië. Eveneens kwam de waterfiskaal aan boord voor inspectie van bemanning, schip en lading. Zij plaatsten het merendeel van de bemanning op andere schepen of aan de wal. De beide Falcken mochten van de Amelisweert debarkeren en gingen op 'de 13de aan boord van een kleiner vaartuig dat hen in Batavia deed aanlanden'. De volgende dag zag Iman Falck na veertien jaar 'weer zijn moeder in goede welstand'.¹⁶ Otto kon 'dadelijk uit het donkere konstabelkamer ...'¹⁷ komen want 'Ik ben terstond van zeevaart ontslagen en aan de pen gechangeert ...'.¹⁸

5.2 Batavia 1757

De neven Falck waren eindelijk aangekomen in de zetelplaats van de Hoge Regering, het opperbestuur van de Compagnie in Azië, 'stapel- en oplegplaats van gansch India'.¹⁹ Een stad met 'Het Casteel', het fort uit 1619 met vier bastions met daarbinnen regeringsgebouwen, kazernes, pakhuizen, een kerk en de woningen van de Gouverneur-Generaal en de leden van de Raad van Indië. Ten zuiden van 'de Groote Rivier', Tjiliwong, lag de ommuurde stad met het stadhuis, kerken, hospitalen, het weeshuis, pakhuizen, molens en vele woonhuizen. Dit vormde het hoofdbestanddeel van de nederzetting.²⁰ De structuur van de stad en de fortificatiën, ontwikkeld tussen de jaren 1620 en 1640, zou nauwelijks veranderen tot het einde van de achttiende eeuw.²¹ Van Imhoff had plannen ontwikkeld voor modernisering maar hier werd maar een fractie van uitgevoerd: slechts de ommuring en de aanleg van de Sterrenschans ten noorden van het Kasteel. De stad had zich sinds de zeventiende eeuw steeds meer buiten de ommuring uitgebreid. In de tweede helft van de achttiende eeuw was de trek uit de stad sterk toegenomen om gezondheidsredenen; degenen die zich het konden permitteren gingen wonen in de buitenwijken Noordwijk, Rijswijk en Weltevreden.

De bevolking bestond uit een mengelmoes van Europeanen, Javanen, Chinezen en andere Aziaten uit alle windstreken. De grootste bevolkingsgroep bestond uit slaven gevolgd

¹⁶ NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838; zie tevens Adriana Gobius, weduwe Broijel aan Johan Warnar Falck 2 augustus 1757.

¹⁷ Colenbrander, *Gedenkschriften*, 54.

¹⁸ NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Otto Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 16 september 1757.

¹⁹ NA, Collectie Radermacher inv. nr. 411.

²⁰ Van Oers, *Dutch Town Planning Overseas*, 40.

²¹ Raben, *Batavia and Colombo*, 17.

door de Chinezen. Het aantal Europeanen was in Batavia nimmer heel groot; de meerderheid daarvan bestond uit de 5000 tot 6000 Europese Compagniesdienaren, deze groep moest steeds worden aangevuld om op peil te blijven. In 1769 was ongeveer een derde overleden ten opzichte van een jaar daarvoor.²² Omstreeks 1760 was de bevolking binnen de muren teruggelopen tot slechts 16.000 zielen, dat vooral kwam door het ongezonde leefklimaat, veroorzaakt door de sterk heersende malaria.²³ In de buitenwijken woonden meer dan 100.000 personen.

In Batavia draaide alles om de Compagnie, wier kracht in het midden van de achttiende eeuw langzaam aan het afnemen was, zowel in macht als in aanzien. Volgens de zittende Gouverneur-Generaal Jacob Mossel²⁴ was het ‘een zinkend schip; ’t welk met pompen boven water wordt gehouden’.²⁵

Op het moment van aankomst van de beide neven was het voor de koophandel van de Compagnie een bedroevend slecht jaar geweest.²⁶ Met de handel in Azië ging het medio achttiende eeuw nog de goede kant uit. Volgens Steur groeide deze in zijn totaliteit nog tot 1760 en zelfs sneller dan in de Republiek. Na deze periode nam de handel snel af; de inkomsten daalden maar de uitgaven bleven gelijk. In 1763 moest er voor de eerste keer een aanzuivering uit Patria plaatsvinden.²⁷

Op Java zelf was het rustig na jaren van lange oorlogen en vele opstanden.²⁸

5.3 Van geheimschrijver tot eerste secretaris

Iman Willem Falck had zich na aankomst in Batavia eerst op het Kasteel gemeld bij de secretarie aan de noordkant van het Paradeplein, naast het Gouvernementsgebouw van de Hoge Regering. Hij deed dat nog voordat hij naar zijn moeder was gegaan bij wie hij tot zijn huwelijk in 1762 zou blijven wonen. Adriana Gobius, weduwe Broijel, woonde ‘buiten Batavia’,²⁹ vermoedelijk daar waar de meest welgestelden woonden, te Welgelegen.³⁰

22 NA, Collectie Radermacher inv. nr. 409, Overzicht van Compagnies dienaren; Van der Burg, *Malaria en malaise*, 29.

23 Van der Brug, *Malaria en malaise*, 69-85, toonde overtuigend aan dat de ongezondheid in Batavia na 1733 door malaria moet zijn veroorzaakt; hij legde de oorzaak bij de aanleg van zoutwater-visvijvers op de aangeslibde modderstrook ten noorden van de stad.

24 Jacob Mossel (Enkhuizen, 1704-Batavia, 1761), zoon van Pieter Jacobsz., makelaar en stadsbode afkomstig uit een familie van Enkhuizer reders (Meijnard Mossel, haringreder, bewindhebber VOC 1696-1712; burgemeester (elf maal na 1672), moeder Geertruyda Leydekker behoorde tot een patriciërsfamilie); huwde Adrina Appels afkomstig uit Dordrecht; stiefdochter van Adriaan Pla, gouverneur van de Coromandel (1729-1733); 1720 uitgevaren voor de Kamer Enkhuizen met het VOC-schip Haringtuint als jongmatroos (volgens Coolhaas, *Juist beoordeeld*, 39; was hij een soort ‘adelborst’ gelet op zijn aanstelling?); Batavia, pennist; 1721 Negapatnam, pennist; 1738 gouverneur en directeur van de Coromandel; 1741 extraordinaris raad; 1743 Batavia, ordinaris raad; 1748 eerste raad en directeur-generaal; 1750 Gouverneur-Generaal (Stapel, *Gouverneurs Generaal*, 181; NNBW VII, 1180-1181; Coolhaas, *Juist beoordeeld*; NA, VOC-Opvarenden).

25 NA, Collectie Hope inv. nr. 24, Jacob Mossel aan Thomas Hope, 15 september 1750.

26 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, George Tammo Falck aan Johan Warnar Falck, 26 september 1757.

27 Steur, *Herstel of Ondergang*, 187.

28 NA, Collectie Hope inv. nr. 24, Jacob Mossel aan Thomas Hope 15 september 1750.

29 HUA, Notr. akte U 20426 akte UR 70, 2 november 1761.

30 Blussé, *Strange Company*, 31.

Zij was na de dood van haar laatste echtgenoot Broijel niet weer hertrouwd; er was voor haar een behoorlijke vermogen uit erfenissen beschikbaar gekomen om naar behoren van te kunnen leven. Uit de schaarse brieven die van haar bewaard zijn gebleven, gaf zij niet de indruk een gebroken weduwe te zijn. Zij correspondeerde opgewekt en uitvoerig met haar familie zowel in Azië als in Patria. Voor haar plezier dreef zij een ruilhandeltje via haar familieleden in de buitencomptoiren. Zij zond in 1759 een kist met 50.000 sitri, 'een soort goed 't welk men zegt te Surat te zeer getrokken zijn'. Haar zwager Johan Warnar Falck kreeg het verzoek deze goederen voor de meest voordelige prijs te verkopen; daarvoor in de plaats wenste zij grove en fijne Suratse sitzen³¹ met strepen terug te ontvangen.³² Als weduwe van een ordinaris raad behield zij haar status. In Batavia werd iedereen afgemeten aan de rang binnen de Compagnie van haar echtgenoot of gewezen echtgenoot.

Daar Iman was uitgezonden 'boven het getal'³³ moest hij maar hopen dat er met zijn aanbevelingen een baan voor hem werd gevonden. De Hoge Regering voegde hem in eerste instantie toe aan de groep van onderkooplieden 'buiten employ'³⁴ waar geen werk voor was. Gelukkig werd Iman meteen voor een tweetal jaren 'aan de pen gezet'.³⁵ De Haan³⁶ merkte op dat het voorkwam dat aankomende onderkooplieden niets deden. 'Zulke leeglopende onderkooplieden waren gewoonlijk jongelui van goeden huize en geringe bruikbaarheid, die veelal werden aangesteld als gecommiteerden in de pakhuizen, een vrij baantje ...'. Hij overdreef hier misschien lichtelijk, maar meerdere jonge onderkooplieden liepen inderdaad voor korte of lange tijd met hun ziel onder de arm rond, soms wel twintig tegelijk. De meegenomen aanbevelingsbrieven van hun vaders, bevriende bewindhebbers of vooraanstaande relaties en bij voorkeur door de Prins hielpen niet altijd. De jonge onderkoopman Hoyinck van Papendrecht³⁷ die een jaar eerder dan Iman arriveerde, had brieven voor een aantal leden van de Hoge Regering meegenomen. Deze hadden geen nut want een deel van de geadresseerden was overgeplaatst, naar Patria vertrokken of overleden.

Dat veel van deze jonge onderkooplieden van goede huizen waren, is juist; zij waren echter wel degelijk tot iets in staat. Deze hadden dan ook binnen redelijk korte tijd een gewone aanstelling, soms in een pakhuis maar meestal werden zij aan de 'penne' geplaatst. Het fortuin was voor velen een lonkend perspectief; dat werd vaak niet gehaald door een vroege dood in het ongezonde Batavia.

Bij de steun aan gearriveerde gekwalificeerde dienaren speelde mee of de Gouverneur-Generaal, raden en directeurs belang hadden bij een gunst, dienst of wederdienst van de 'vrienden' en patronen in Patria.

31 Indiase katoen.

32 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Adriana Gobius aan Jan Warnar Falck, 12 augustus 1757; zij vertelde tevens in de brief wat het inkoopbedrag van de sitzen was.

33 NA, Collectie Hope inv. nr. 30, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 20 oktober 1763.

34 KB, Heerenboekje (Amsterdam 1757); Iman werd hier voor het eerst vermeld op de lijst van onderkooplieden buiten employ te Batavia; samen met Ajax Frederik van Solms (resident Jambij; schreef Memorie), Jacob Pompe van Meedervoort, Johan Wilhelm Erhard Daniël ter Herbruggen (opperhoofd op Timor), Jan Crans (1763-1764 en 1767-69 opperhoofd Deshima; 1772-1776 Gouverneur Malakka, 1778 gerepatriëerd) en Isaac Reynst.

35 Lequin, *Personeel*, 154; mededeling van Dirk van Hogendorp over nieuwelingen bij aankomst in Batavia.

36 De Haan, *De Priangan I*, 75 en 758.

37 Hoyinck, 'Letters', 15.

Iman was tevreden met zijn werkomstandigheden. Hij berichtte kort na aankomst aan zijn patroon Hope dat hij dankbaar was voor diens voorspraak en voor de rang van onderkoopman boven de sterkte.³⁸ Voor hem was trouwens niet direct een lucratieve functie een vereiste. Hij wilde eerst laten zien waartoe hij in staat was. Lotgenoten zoals Jan Wttewaal en Reinier Hoyinck van Papendrecht hadden een andere instelling; zij waren er evenals neef Otto en vele anderen vooral op uit zo snel mogelijk fortuin te vergaren. Wttewaal en Hoyinck van Papendrecht hadden twee, respectievelijk vier jaar nodig een functie te bemachtigen. Laatstgenoemde was op een gegeven moment zo desperaat geworden dat hij had besloten terug te keren naar huis. Hij dreigde aan de grond te raken; iedere baan was welkom, een lucratieve was geen vereiste meer.³⁹

Met de zeer invloedrijke Hope achter zich was het voor Iman allemaal minder gecompliceerd. Hij wist met Gouverneurs-Generaal Mossel en diens opvolger Van der Parra een zeer goede vriendschappelijke band op te bouwen; zij traden eveneens op als soort patroon. Er is echter hierover niets op papier terug te vinden. Daarnaast had Iman verwantschap aan meerdere hoge dienaren van de Compagnie in Batavia, bewindhebbers in Amsterdam en regenten in de Republiek. Zijn intelligentie, aimabel karakter en juridische achtergrond zullen hem ook een betere start hebben gegeven dan zijn collega's zoals Wttewaal en Hoyinck van Papendrecht.

Patroon Hope volgde alle ontwikkelingen binnen de Compagnie. Hij wist dat hij zich moest beperken bij het aansturen van zijn cliënten. In een brief aan de wat exentrieke dominee Sybrandus Columba,⁴⁰ weduwnaar van Maria Anna Falck, tante van de neven Falck, schreef hij dat een door hem voorgestelde verandering in de Compagnie ten aanzien van het beperken van te veel familiebelangen niet zou werken; Hope liet dat begaan; ook wat de centrale plaats betrof van de Gouverneur-Generaal: 'de fontein, waar van de fortuynen eniglijk afvloeyen ...'.⁴¹ Columba zag het sterk nastreven van eigenbelang door beambten als een belangrijke oorzaak van het verval van de Compagnie.

Als buitenstaander discussieerde hij lustig mee over verbeteringen in de bedrijfsvoering. Zowel de opperbewindhebber prins Willem V als Thomas Hope kregen met grote regelmaat brieven toegezonden met aanbevelingen en suggesties.⁴² Hope ging steeds uitgebreid in op zijn argumenten. Columba schroomde niet zeer aanmatigende uitspraken te doen. In 1775 schreef hij aan de Prins over verbetering van: 'de overzeese gebieden met name Indië' en concludeerde heel bout dat er 'mannen met harsens' aan de Hoge Tafel te Batavia moesten worden geplaatst.⁴³ Hij deed de nodige aanbevelingen bij Hope voor familieleden en vrienden.

38 NA, Collectie Hope inv. nr. 28, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 15 oktober 1757; '... herhaalende daarbij mijn nederigste dankbetuigingen voor de onverdiende gunste, door UwEd. in mijne jongste sollicitatie in Nederland aan mij bewezen ...'.

39 Hoyinck, 'Letters', 15.

40 Bijlage III.

41 NA, Collectie Hope inv. nr. 23, Thomas Hope aan Sybrandus Columba, 23 december 1766.

42 Uitvoerige correspondentie is aangetroffen in NA en KHA met onder andere Willem V, Thomas Hope en Gouverneur-Generaal Van der Parra.

43 KHA, Archief Willem V inv. nr. 605, Sybrandus Columba aan de Prins, 20 november 1776.

Ondertussen ging het met neef Otto naar wens.⁴⁴ Hij had gezorgd snel van boord te geraken; 'Den eersten dagh van zijn arriverent aan de pennedienst overgegaan en op de secretarie bescheiden'⁴⁵ als plaatsvervangend assistent op voorspraak van oom Columba.⁴⁶ Otto werd in zijn gezin aan de Rhinocerosgracht opgenomen.

Bij 'gelegenheid'⁴⁷ werd aan Otto toestemming verleend naar zijn oom Adriaan Bisdom, directeur van Bengalen, te gaan. Columba wilde ook '... voor de zelfs foortuin zorgen, want hij is een braaf jongman, die mij ongemeen behaagt'.⁴⁸ Hij merkte verder op dat Otto '... ook zijn arme moeder [wilde] kunnen ondersteunen want die heeft niets om van te leven'.⁴⁹

Otto geloofde '...dat daar voor mij door Oom Bisdom beter occasie zal wezen mijn fortuin te maken'.⁵⁰ Met dit hoofddoel van zijn verblijf in de Oost trad hij ook in de voetsporen van zijn ooms Carel Gustaaf, George Tammo en Johan Warnar en vele anderen die voortdurend op zoek waren naar mogelijkheden hun fortuin op te bouwen. Otto maakte voor dit doel op goede wijze gebruik van zijn familienetwerk. Na ongeveer twee maanden kon hij Batavia verlaten en verder reizen met het VOC-schip Pijlsweert naar Chinsura in Bengalen. In de vestiging Hoogly⁵¹ werd hij ingezet als 'Baesie'⁵² waarna hij geleidelijk aan opklom. Hij had daarbij wel de nodige pretenties, die hem in moeilijkheden brachten. De grote hitte tijdens de zeer warme dagen vond hij maar uiterst onaangenaam daarom vroeg hij aan oom Jan Warnar Falck te Surat vroeg hem een paard te zenden. Eind december 1758 werd het dier afgeleverd door het VOC-schip Jonge Walter.⁵³ Na twee jaar kreeg hij promotie en werd aangesteld tot kassier en secretaris van politie.⁵⁴ Deze 'bediening' raakte hij in 1760 kwijt, omdat hij werd vervangen door een beter gekwalificeerde dienaar uit Batavia. Zijn oom Johan Warnar schreef 'Nijdige menschen hebben van hier berigt dat hij nergens in staat toe was, en alles door een ander liet waarneemen ...'. Hij moest daarom maar omzien naar ander em-plooi. Johan Warnar liet weten dat hij:

... heeft gehoord dat neef Otto zegt men doet zijn ooms veel verdriet aan en verwaarloosd geheel zijn dienst; want ik heb hem verleden jaar zijn promotie van de DG tot onderkoopman, casse en saaken op Hougly helpen bevoororderen. Ik hoop de gerugten valsch zullen zijn maar het zoude hem zijn bediening wel eens kosten?

44 Van 14 gulden naar 24 gulden per maand.

45 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Columba Sybrandus aan Johan Warnar Falck, 19 september 1757.

46 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Otto Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 16 augustus 1757.

47 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Adriana Gobius, weduwe Broijel aan Johan Warnar Falck, 2 augustus 1757.

48 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, 'Sidracus' Columba aan Johan Warnar Falck, 19 augustus 1757.

49 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Carel Gustaaf Falck aan Johan Warnar Falck, 26 september 1757.

50 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Otto Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 16 augustus 1757.

51 Lequin, *Personeel*, 117; sedert 1656 was het 1,5 km zuidelijker gelegen Chinsura het hoofdkantoor, maar de VOC bleef Hougly in officiële stukken tot het einde toe gebruiken.

52 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Otto Willem Falck aan Johan Warnar Falck 10 januari 1758; Baesie = opziener van de gebouwen.

53 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Otto Willem Falck aan Johan Warnar Falck 29 december 1758.

54 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, 5 augustus 1759; NA, Collectie Falck 3: Acten van aanstelling van Otto Willem Falck in diverse rangen.

De ‘vlijtig en vigulant(e)’⁵⁵ directeur van Surat Louis Taillefert,⁵⁶ die wederom in Bengalen was benoemd, had uiteindelijk na overleg in de Raad van politie besloten Otto in zijn functie te handhaven. Deze had ‘het goede belooft’.⁵⁷

Otto’s weldoener, oom Bisdome was in 1763 zeer teleurgesteld ‘teruggetreden’. Hij had iedere greep op de situatie verloren. Volgens hem deden de Compagniesdienaren in Chinsura waar zij zin in hadden: ‘iedereen is daar meester’. Hij was weggegaan ‘... om ons verder van een totale ruïne te bevrijden, ...’.⁵⁸ Hij zou berooid naar Patria zijn teruggekeerd als wij zijn correspondentie moeten geloven. Dit was volledig in tegenspraak met het beeld dat terecht door Lequin over hem wordt geschetst.⁵⁹ Bisdome keerde in grote welstand terug naar Patria; hij had zeer goed voor zichzelf gezorgd. Zwager Jan Warnar dikte het daarom wel wat al te dramatisch aan toen hij zijn zuster schreef ‘... Liever een land te verlaten, waarin hij zo eene aaneenschakeling van ongelucken heeft, waarvan hij buijte alle verliezen nog bovendien het beste zijne gesontheit verloren heeft’.⁶⁰

Hij kon zich uiteindelijk bij Eemnes op een elegante buitenplaats vestigen in redelijk goede gezondheid. Johan Warnar had de werkelijke reden van Bisdoms vertrek in zijn brief achterwege gelaten. Het was niet vrijwillig geweest. Bisdome was alsnog afgezet wegens zijn slechte informatie aan Gouverneur-Generaal Mossel over de haalbaarheid van de expeditie tegen de Britten. De smadelijke nederlaag tegen de troepen van Clive bij Bidderra in 1759 komt nader aan de orde. Daarnaast werd Bisdome aansprakelijk gesteld voor de verduistering van 170.000 rupies door zijn ondergeschikten; hij werd hiervoor naar Batavia ontboden; gelet op zijn hoge positie werd hij niet vervolgd en mocht thuisvaren.⁶¹ De Hoge Regering eiste wel dat alle betrokkenen de onrechtmatig verkregen gelden terugbetaalden. Het door Bisdome vergaarde kapitaal werd nauwelijks aangetast.

Voor wat Otto betrof, hij had zowel in Utrecht als in Bengalen een wat ongelukkige start gemaakt, maar uiteindelijk bereikte hij op zijn 37ste toch zijn doel.⁶² Hij streek getrouwd en gefortuneerd in een Utrechtse buitenplaats neer.

In Kaapstad ontmoette hij Engela Apollonia, de dochter van een vooraanstaand lid van de

55 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Adriaan Bisdome aan Johan Warnar Falck, 24 september 1755.

56 Louis Taillefert (Amsterdam, 1719-Batavia, 1766), zoon van Louis en Judith Sussanna Touillard; huwde (1), 1754, Anna Maria Bottendorp; (2) 1757, Cornelia Charlotte Feith, dochter Gijsbert Jan, pakhuis/vendumeester (zijn tweede dochter huwde commandeur Pieter van Braam; Charlotte hertrouwde Mr. Joachim Ammema baron van Plettenberg, gouverneur van de Kaap); 1733 uitgevaren voor de Kamer Zeeland met het VOC-schip Anna Catharina als jongen; 1734 China; 1739 onderkoopman Batavia; 1740, secretaris van Bengalen; 1750, eerste secretaris van de Hoge Regering; 1754 directeur van Bengalen; 1755 idem Surat; 1759 op verzoek Hoge Regering wederom te Bengalen; 1760 Batavia en extraordinaris raad; 1764 Batavia; 1766 ordinaris raad (vlak voor zijn dood voorgedragen; zelfde moment dat Iman Falck werd voorgedragen tot extraordinaris raad), (Lequin, *Personeel*, 262; Wijnaendts van Resandt, *Gezaghebbers*, 44-45; NA, *VOC- Opvarenden; Kampen, Nederlanders buiten Europa*, 166; Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Adriaan Bisdome aan Johan Warnar Falck, 10 september 1755).

57 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Adriaan Bisdome aan Johan Warnar Falck, 10 november 1760.

58 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Adriaan Bisdome aan Johan Warnar Falck te Surat, 22 september 1758.

59 Lequin, *Personeel*, 253 e.v.

60 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Johan Warnar Falck aan Adriana Gobijs, weduwe Broijel, 4 november 1757.

61 Lequin, *Personeel*, 209.

62 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Carel Gustaaf Falck aan Johan Warnar Falck, 26 september 1757 ‘Op bengalen kan hij fortuin maken ...’ (hierbij duidend op Otto Falck).

Kaapse Raad, Olof Martini Bergh.⁶³ Dit leidde niet direct tot een huwelijk, maar binnen een recordtijd van vijf maanden was hij weer terug in de Kaap om haar hand te vragen. Zij vestigden zich na thuiskomst in Patria eerst aan de Kromme Nieuwegracht te Utrecht, niet ver van zijn grootmoeder Constantia. Vervolgens huurden zij enige tijd de buitenplaats Oostbroek⁶⁴ vlakbij De Bilt. Daarna kochten zij een huis aan de Hamburgerstraat te Utrecht.⁶⁵

In 1782 zou Otto, aldus Van Hardenbroek,⁶⁶ zijn aangezocht als opvolger van de Kaapse gouverneur Van Plettenberg,⁶⁷ ‘volgens sijne Amsterdamsche correspondentie dan alhier te Utrecht sig soude moeten adresseren bij de heeren Pestere en bij Athlone⁶⁸...’. De reactie van Otto was zeer afwijzend: hij zou hebben opgemerkt dat ‘sijne knieën voor Baël niet boog etc.’. Zijn opstelling ten aanzien van de orangistische aanhang in Utrecht was nogal gereserveerd hetgeen ook bleek uit de correspondentie die hij in de jaren zeventig met zijn neef voerde. In 1786 aanvaardde Otto wel de functie van bewindhebber van het nieuw opgerichte Vijfde Departement dat aan de Kamer Amsterdam⁶⁹ werd toegevoegd, daaruit kwam naar voren dat zijn reputatie niet was aangetast door de weigering gouverneur te worden. De politieke strubbelingen zowel na 1786 als na 1795 – hoewel hij zijn ambt als bewindhebber had verloren – wist hij goed door te komen dankzij zijn gematigde sympathieën zowel voor het nieuwe als het oude bewind. Via zijn kundige oudste zoon Anton Reinhard⁷⁰ zou de naam Falck blijvend in de Vaderlandse geschiedenis worden gevestigd.

63 Colenbrander, *Gedenkschriften*; ‘Aan de Kaap de Goede Hoop was de gastvrijheid bij niemand zoo aangenaam als bij Olof Martini Bergh, een der voornaamste leden van de regering ...’.

64 Oostbroek is gelegen tussen Utrecht en Zeist; eigendom van Jan Balthasar Strick van Linschoten, heer van Rhijnauwen die het in leen had uitgegeven aan Daniël Cornelis de Leeuw (HUA, inventaris huis Oostbroek te De Bilt). Otto verbleef er met zijn gezin van 1778 tot 1784 (Van Groningen, *Utrechtse Heuvelrug De Stichtse Lustwarande*, 143; afbeelding Pronk uit 1731; huidige uiterlijk ontstaan door nieuwbouw 1887-1888, afbeelding, 167). ‘De koop van Oostbroek komt mij niets minder dan onberaaden voor, inzonderheid wijl uwEd er geheel woont. Ik weet mij de streek zeer wel te herinneren. ’t Is echt tusschen zand en klei, en de grond dien ik verkiezen zoude, indien ik een woonplaats voor de overige dagen mijnen levens mogt kiezen. Daarom heeft mij de streek van Blaauwkapel en de Groene Kan altoos aangestaan. Daar is het zandig genoeg om het geheel jaar daar buitenvochtigheid te leven, en echter niet zoo door als op Sandbergen, het Lijbië van Utrecht’, NA, Collectie Falck 3, Iman Willem Falck aan Otto Willem Falck, 31 januari 1779.

65 NA, Collectie Falck 3 Iman Willem Falck aan Otto Willem Falck (duplikaat), 11 november 1778 met PS, ‘Febr. 1779’.

66 Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, 518.

67 Mr. Joachim Ammema baron van Plettenberg (Leeuwarden, 1739-Zwolle, 1793), zoon van kolonel Hendrik Casimir (afkomstig uit Oost-Friesland en behorend tot de zelfde kringen als de familie Falck); 1763 gepromoveerd aan de universiteit van Groningen (?); huwde Cornelia Charlotte Feith weduwe Louis Taillefert; 1764 uitgevaren voor de Kamer Amsterdam met het VOC-schip Amerongen als extraordinaris raad ten behoeve van de Raad van Justitie in Batavia; 1767 Kaap Goede Hoop, independent fiskaal; 1772 secunde en tijdelijk gouverneur; 1774 gouverneur; 1779 grote problemen met de vrijburgers; 1783 verzocht ontslag; 1785 Patria (NNBW V, 521-522; NA, Collectie Plettenberg; NA, VOC-Opvarenden).

68 Frederik Christiaan van Reede, 5^e graaf van Athlone (Amerongen, 1743-Londen, 1808), hoofdofficier te Utrecht, lid van Gedeputeerde Staten, afgevaardigde naar de Staten-Generaal, bewindhebber van de VOC etc.; werd door de patriotten met wie hij als zwak hoofdofficier in conflict kwam als een ‘onbetrouwbare intrigant’ en een ‘ijdelruit’ beschouwd; vanaf zijn jeugdvriend van Willem V (Bruin, ‘Frederik van Reede’, 1, 139-144).

69 Gaastra, *Geschiedenis VOC*, 168; Het Vijfde Departement (ook wel Departement genoemd) werd gevormd door zes door de Staten-Generaal benoemde bewindhebbers. Zij werd toegevoegd aan de twintig zittende leden van de Kamer Amsterdam. De opdracht aan het Departement was een standpunt te bepalen op middelen tot redres en het opstellen van de beantwoording van de eisen van de Hoge Regering.

70 Bijlage III; zijn belangrijke bijdrage aan de omwenteling van 1813 zorgde ervoor dat zijn naam staat vermeld op het standbeeld op Plein 1813 te ’s-Gravenhage.

Afb. 6 Otto Willem Falck (1738-1814). Olieverf op doek, toegeschreven aan J.A. Daiwaille, particuliere collectie (foto Iconografisch Bureau/RKD, 's-Gravenhage).

Het levensverhaal van de veelbelovende Iman zou geheel anders verlopen. Medio 1758 moest hij het wat rustiger aan doen op de secretarie. Hij was gekwetst door uit een 'hollende' wagen te springen en zijn 'buytenste pijp van zijn arm te breeken'. Er was een 'neusdoek' omgeslagen.⁷¹ 'Dog de breuk van geen schroomlijke toevallen gevolgt synde, hoopt hij binnen korte het gebruyk van de selve weder te hebben ...'.⁷² Aan het einde van het jaar was alles weer genezen. Hij mocht omstreeks die tijd zijn werkzaamheden beëindigen, omdat hij was benoemd tot geheimschrijver van Gouverneur-Generaal Mossel. Deze functie werd met grote regelmaat vervuld door jonge veelbelovende onderkooplieden waaronder de latere Gouverneur-Generaal Willem Arnold Alting.⁷³

71 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, brief Adriana Gobius, weduwe Broijel aan haar zwager Johan Warnar Falck, 29 september 1757; Idem, Iman Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 20 september 1757; Iman meldde dat hij met een neusdoek liep toen het vorige schip naar Surat vertrok onder schipper Bakker 'omdat de buitenste been tusschen den ellenboogh en de hand voor een fatale sprong van een hollende wagen had gemaakt'.

72 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, 'Wed. Broyel' aan Johan Warnar Falck, 29 juli 1785; Idem, Iman Willem Falck aan Johan Warnar Falck, 20 september 1758; Iman maakte melding van de genezing van zijn arm.

73 Mr. Willem Arnold Alting (Groningen, 1724-Kampong Malajoe, 1800), zoon Mr. Gerhard en Fokkeline Blencke, Huis Vennebroek te Paterswolde; Willem huwde in Batavia (1) Hendrina Maria Knabe, (2) Susanna Maria Grebel (moeder was

Iman kwam nu dicht bij de hoogste politieke en bestuurlijke besluitvorming te zitten. Hij kon zich hier goed op de hoogte stellen van alle belangrijke brieven, resoluties en overige documenten. Het concipiëren van deze stukken gebeurde eveneens binnen deze ‘inner circle’ van de Gouverneur-Generaal, waartoe hij was gaan behoren. De aansturing van de Hoge Regering door de Gouverneur-Generaal en zijn naaste ambtenaren bracht het hele raderwerk van de Compagnie in Indië in beweging. Wie volgens De Haan aan de hoge of groene tafel zat en zijn kaarten goed speelde, kon daar niet een pensioentje, maar een fortuin aan overhouden.⁷⁴ De secretaris zat niet aan de tafel, die niet hoog was maar wel ovaal en bedekt met een groen kleed. Vanaf zijn werkplek naast de tafel had hij wel het overzicht hoe een aantal leden en dienaren zich op onbescheiden wijze aan het verrijken was. Vanaf deze plek moet Iman zijn grote afschuw hebben opgebouwd van leden die zich alleen maar bezighielden met ‘eigen winne’.

Tot Imans werkzaamheden behoorde het vergezellen van de Gouverneur-Generaal tijdens zijn dienstreizen onder andere naar Buitenzorg. Tegen het eind van het jaar werden zijn taken verder uitgebreid met die van geheimschrijver van de Hoge Regering.⁷⁵ Enige maanden later werd hij aangesteld tot tweede secretaris van dit hoogste orgaan. Zijn directe meerdere was de eerste secretaris, Willem Fockens, die hij eerder had opgevolgd als geheimschrijver.⁷⁶ In 1761 zou hij worden benoemd tot koopman tegelijk met een aanstelling tot eerste vaandrig bij de Kasteelpennisten.⁷⁷ Een nevenfunctie, die hij zou vervullen tot medio 1763.

Het oordeel over de Gouverneur-Generaal was bij de Falcken niet ongunstig. In de loop van de geschiedenis werd het beeld nogal ambivalent. Iman en de Gouverneur-Generaal Mossel hadden wel wat gemeen. Beiden stonden te boek als oprecht, gelovig en afkerig van corruptie. Mossel vergaarde echter een aanzienlijk vermogen daar ‘... hij niet kieskeurig was in de middelen om zichzelf te verrijken’ volgens De Haan.⁷⁸ Er dient daarbij wel rekening te worden gehouden met zijn rechtmatig hoog inkomen bestaande uit salaris, emolumenten en inkomsten uit de Amfioensociëit⁷⁹ waarvan hij de grootste aandeelhouder was. Iman zou zich enigszins als verlicht bestuurder opstellen. Bij Mossel was daarvan nauwelijks sprake.

de vrije vrouw Susanna van Makassar); 1750 uitgevaren voor de Kamer Amsterdam met het VOC-schip Middelburg als onderkoopman; 1751 Batavia; 1754 koopman, geheimschrijver Gouverneur-Generaal, 1756 tweede secretaris, 1759 eerste secretaris; 1763 extraordinaris raad, 1769-1776 president-schepen; 1772 ordinaris raad; 1777 directeur-generaal; 1780 Gouverneur-Generaal; in deze functie beschuldigd van financieel wanbeheer; 1791 onderzoekscommissie in opdracht van Willem V ingesteld, die uiteindelijk door grove tegenwerking en gemarchandeer niet veel opleverde; 1796 afgezet door de Britten. (NA, VOC-Opvarenden; Rhede van der Kloot, *Gouverneurs-Generaal*, 111-114; Coolhaas, ‘Aanvullingen en verbeteringen’, 352).

74 De Haan, *Priangan I*, 125

75 4 december 1758 geheimschrijver; KB, T 1071 *Naamboekje Indiasche Regeeringe* (1759) op Batavia.

76 Willem Foc(k)kens (Groningen, 1727-Batavia, 1779), 1756 opperkoopman en geheimschrijver Gouverneur-Generaal; 1759 tweede secretaris Hoge Regering; enige maanden later eerste secretaris; 1764-1767 gouverneur van Ambon; 1768 president weesmeesteren; 1771 ordinaris raad (s’ Jacob, *Generale Missiven*, XIII, 99, 258, 467 en 473; KB, *Heerenboekje*, (Batavia, 1760)).

77 s’ Jacob, *Generale Missiven*, XIII, 9 juni 1761.

78 De Haan, *Priangan I*, 174.

79 Gaastra, ‘De Amfioen Sociëit’, 104 en 107. (amfioen=opium)

Coolhaas merkt op dat hij aan enige ‘liberale’ maatregelen van Van Imhoff een einde maakte waaronder de vaart van de vrijburgers, de académie de marine en het seminarium theologium. Van dit laatste maakte nauwelijks iemand gebruik en de kosten waren veel te hoog. Dit soort maatregelen zou Mossel mede de slechte naam opleveren. De Haan gaf nogal af op Mossel, hetgeen volgens Coolhaas niet terecht is. Er zouden volgens laatstgenoemde weinig echte argumenten voor kritiek op Mossel zijn te vinden.

In het artikel van Coolhaas over de beoordeling van Van Imhoff en Mossel, komt de laatste er tot de tweede helft van de negentiende eeuw, naar de maatstaven van die tijd, positief vanaf. De zeehistoricus De Jonge vond hem de beste Gouverneur-Generaal.⁸⁰ In het algemeen was zijn optreden succesvol, maar tegen het einde van zijn leven bleek zijn politiek niet meer te werken. Met steun van de Hoge Regering instrueerde hij zijn bestuurders de zwakke en sterke vorstendommen op Java en India tegen elkaar op te zetten. Zijn optreden in Bengalen dat uitmondde in 1759 in het vernederende veldslagje bij Bidderra tegen de Britten was een enorme politieke blunder van Mossel.

Latere historici als Van Leur en Boxer komen tot een gelijklopende visie.⁸¹ Mossel zette de wet- en regelgevende arbeid van zijn voorgangers door en verbeterde de organisatie. Kritiek was er, maar veel minder dan op zijn opvolger Van der Parra. Er ontbreken totaalstudies of biografieën over de Gouverneurs-Generaal op basis van de vele onderzoeken sedert de jaren zestig van de twintigste eeuw met uitzondering over Antonio van Diemen.⁸² Welke rol Falck heeft gespeeld bij de ondersteuning van Mossel komt uit de onderzochte archiefbescheiden niet naar voren.

Enkele weken na Falcks laatste bevordering ontviel hem zijn directe opdrachtgever en zijn ‘Indische patroon’. Mossel werd opgevolgd door directeur-generaal Petrus Albertus van der Parra.⁸³

De verhouding met de nieuwe Gouverneur-Generaal was eveneens uitstekend. Deze hielp hem wederom als een soort patroon goed vooruit. Zijn snelle bevordering tot opperkoopman per 9 juli 1762 was hiervan misschien een eerste teken.⁸⁴

Op 27 februari 1763 trouwde Falck met Theodora Rudolpha (Doortje)⁸⁵ de Wendt,⁸⁶ doch-

⁸⁰ De Jonge, *Nederlandsche zeezezen*, X, 236.

⁸¹ Van Leur, *Indonesian trade and society*; Boxer, *Dutch Seaborne Empire*.

⁸² Een biografie over Pieter Cornelisz. Coen van de historicus J. van Goor is in voorbereiding; Witteveen, M., *Antonio van Diemen* (Amsterdam 2011).

⁸³ Petrus Albertus van der Parra (Colombo, 1714-Batavia, 1775), zoon van Cornelis Romboutsz, opperkoopman en secretaris van de Raad van Ceylon en Geertruida Spanuyt; kleinzoon van Rombout, uitgevaren voor de Kamer Amsterdam als luitenant, klom op tot dessave van Colombo; 1728 soldaat van de penne; 1731 assistent Batavia; 1736 onderkoopman; uiteindelijk tussen 1761 en 1775 Gouverneur-Generaal; huwde (1) Elisabeth van Aerden en (2) Adriana Bake, dochter van David Johan Bake, gouverneur van Ambon (1733-1737), overleden als extraordinaris raad; 1738 te Batavia; Adriana was weduwe van Anthony Guldenarm (Delft, 1701-Batavia, 1743), commandeur en equipagemeester te Batavia. Ds. Sybrandus Columba was voor de tweede maal gehuwd met de Sara Henrietta Lelveelt weduwe van Mr. Jacob Willem Bake, lid van de Raad van Justitie te Batavia en broer van Adriana Bake (HUA, Notr. Col. inv. nr. U 166a26-20); zoon David Johan Bake werd op jonge leeftijd sterk voorgetrokken (NNBW, VII, 940-942; Stapel, *Gouverneurs Generaal*, 182-184).

⁸⁴ KHA, Archief Willem V inv. nr. 1773; volgens lijstje Thomas Hope aan hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel t.b.v. Willem V, 9 juli 1762; dit betrof zijn officiële benoeming; was reeds aangesteld tot opperkoopman in 1761.

⁸⁵ NA, Collectie Hope 19, Iman Willem Falck aan Sybrandus Columba, 12 november 1765.

⁸⁶ 18 december 1748-Colombo 30 januari 1808.

ter van brigadier Gerardus Beilanus de Wendt,⁸⁷ hoofd over 's Compagnie Militie in Indië'.⁸⁸ Doortje was op de dag van haar huwelijk slechts 15 jaar en twee maanden oud.

De huwelijksdatum had vermoedelijk te maken met zowel de slechte gezondheid van haar moeder (zij zou binnen anderhalve maand na het huwelijk overlijden) als met de aanstaande 'verlossing' van haar vader naar Patria. Grootmoeder Constantia Meinertzhagen was niet zo gelukkig met dit soort jeugdige huwelijken. Zij schreef aan haar kleinzoon Otto 'neef Willem sal ook uit der tyt trouwe maer ik hebbe geen sin dat de kindere daer so jong trouwe'.⁸⁹

Een huwelijksalliantie tussen de familie Falck en De Wendt was qua sociale achtergrond van beide families geheel pasbaar. De familie De Wendt was afkomstig uit Kollum en behoorde tot een Fries regentengeslacht. Haar grootvader was advocaat aan het Hof van Friesland en fiscaal van Kolummerland. Overgrootvader was van professie chirurgijn, lid van de Staten van Friesland en enige malen burgemeester van Dokkum. De familie De Wendt was geparenteerd aan vooraanstaande Friese regentenfamilies: Bergsma en Schik. De familie van grootmoeder Beylanus behoorde eveneens tot het Friese patriciaat; zij was geparenteerd aan de families Muntz⁹⁰ en Kraijenhoff,⁹¹ die ook al verwant waren aan de Falcken via de familie Meinertzhagen.

Brigadier De Wendt vertrok ongeveer een jaar na het huwelijk van zijn dochter met het VOC-schip De Jonge Lieve naar Patria.⁹² Falck schreef over dit vertrek aan Hope dat De Wendt mondeling zou kunnen schetsen hoe het hem in Batavia verging 'indien Uw Edele zulks begeerde'.⁹³

De carrière van Falck bleef zich gunstig ontwikkelen. Op 12 september 1763 werd hij benoemd tot eerste secretaris van de Hoge Regering. Hij moest tweemaal per week bij de vaste, zeer langdurige vergaderingen aanwezig zijn. Er vonden daarnaast veel buitengewone vergaderingen plaats. Of Iman ook aanwezig was bij de dagelijkse audiënties in de ochtend, met uitzondering van de woensdagen en de zaterdagen, is niet bekend.

De plaats was vrijgekomen doordat de zittende eerste secretaris Fockens werd benoemd tot gouverneur van Ambon.⁹⁴ In een brief aan Hope constateerde Falck 'dat het eene onafge-

⁸⁷ Bijlage III.

⁸⁸ KB, Heerenboekje (Amsterdam, 1759).

⁸⁹ NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Constantia Meinertzhagen, weduwe Falck aan Otto Willem Falck, 20 september 1762.

⁹⁰ Familie Muntz oorspronkelijk afkomstig uit Duisburg; waren geparenteerd aan Constantia Margaretha Meinertzhagen. Grootvader Muntz was president schepen van Schijndal; vader luitenant-kolonel in het Staatse leger en ging in dezelfde rang over naar de Compagnie (NP 54, 140-144).

⁹¹ Kraijenhoff afkomstig uit Kampen; overgrootvader K. was dominee; uit zijn derde huwelijk stamde de opperkoopman Cornelis Dionysius Kraijenhoff (Hoorn, 1744-1785), 1767 uitgevaren voor de Kamer Amsterdam met het VOC-schip Noord-Beveland als onderkoopman; 1784 wnd. dessave (commandeur) van Galle onder Falck, oom van Doortje Falck.

⁹² Bonke, *Zeven reizen van de Jonge Lieve*, 124; tevens bevond zich aan boord Libert van Bas(z)el, zoon van de ordinaris raad Huijbert van Bazel.

⁹³ NA, Collectie Hope inv. nr. 30, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 31 oktober 1764.

⁹⁴ Willem Fockens (Groningen, 1727-Batavia, 1779), 1750 onderkoopman, gezworen klerk; 1752 secretaris van politie te Semarang; 1755 koopman; 1756 opperkoopman en geheimschrijver van de Gouverneur-Generaal; 1763 eerste secretaris; 1763-1766 gouverneur te Ambon; 1768 extraordinaris raad; 1771 president weesmeester; 1777 ordinaris raad.

broken gewoonte is geweest om een tweede secretaris in des eersten plaats te laten optreden'.⁹⁵ Deze constatering was terecht.⁹⁶

De benoeming van Fockens tot gouverneur van Ambon noemde hij echter wat verbazingwekkend omdat betrokkene deze landen niet kende. Dit punt van kritiek op het aanbevelings- en benoemingsbeleid van de Hoge Regering was zeker niet gepast binnen het hiërarchisch denken binnen de Compagnie.⁹⁷ Falck bracht zelden in zijn brieven aan Patria kritiek naar buiten, omdat anderen deze zouden kunnen lezen. Er werd wel degelijk censuur en controle toegepast door de Hoge Regering. In brieven die rechtstreeks naar de geadresseerde werden gezonden, bleek hij helemaal niet geremd. In een viertal brieven aan, de extraordinaris raad Pieter Cornelis Hasselaer te Cheribon, gaf hij vertrouwelijke informatie. Hij was zeer open over komende benoemingen en gaf ongezoeten commentaar op handelingen van de Compagnie.⁹⁸ Hij schreef wat 'achter het scherm (de Hoge Regering) gebruikt (werd)' en gaf hem allerlei nieuws waar over Hasselaer 'versteld zal staan'.⁹⁹

In 1763 bedankte Falck nogmaals zijn patroon Hope dat hij hem 'boven het getal' als onderkoopman had laten uitvaren. Hij hoopte dat '... Uw Edele mij zijner gunste in 't helpen bevestigen van deze bevordering [tot opperkoopman] niet gelieve te onttrekken en dit zal ik ten alle tijde dankelijk traechten te erkennen, is het niet door dankelijke wederdienst, (waartoe ik mij onmachtig erkennen ten minste door alle blijken van een erkentelijke laste)'.¹⁰⁰

Hoewel de Hoge Regering hem had aangesteld tot opperkoopman, liet de bevestiging hiervan door de bewindhebbers enige tijd op zich wachten. Uit de correspondentie met Hope bleek dat hij een jaar daarvoor bij hem reeds om voorspraak had gevraagd voor zijn benoeming tot eerste secretaris. Uit een groot aantal brieven in de collectie Hope in het Nationaal Archief te Den Haag blijkt dat vele dienaren Hope bestookten met voorspraak; Falck was daar geen uitzondering op Hope was zijn patroon. Het maken van carrière was een kwestie van kundigheid, handigheid en gunst; een doelgericht personeelsbeleid bestond niet binnen de gelederen van de Compagnie of andere ambtelijke organisaties in de Republiek.¹⁰¹

Het ging hem in veel opzichten voor de wind. Op het moment dat zijn 44 jaar oude moeder Adriana Gobius 1 november 1763 overleed, was zijn *raison d'être* voor zijn verblijf in en om Batavia voorbij. Hij was nu niet alleen qua positie maar ook 'geestelijk' beschikbaar de Compagnie elders te dienen.

⁹⁵ NA, Hope inv. nr. 30, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 20 oktober 1763.

⁹⁶ Voor de achttiende eeuw gold dit steeds; de voorganger van Fockens; de latere Gouverneur-Generaal Willem Arnold Alting had dezelfde weg gevolgd.

⁹⁷ Lequin, *Personeel*, 59: Taillefert citeerde uit de Memorie van Overgave aan Bisdom, 1755 (NA, VOC inv. nr. 2849).

⁹⁸ SAA, Collectie familie Hasselaer inv. nr. 292, Iman Willem Falck aan Pieter Cornelis Hasselaer, 10 januari, 1765.

⁹⁹ SAA, Collectie familie Hasselaer inv. nr. 292, Iman Willem Falck aan Pieter Cornelis Hasselaer, 9 en 10 januari 1765.

¹⁰⁰ NA, Collectie Hope inv. nr. 30, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 20 oktober 1763.

¹⁰¹ Carrièrebeleid kwam pas in de jaren vijftig van de twintigste eeuw voor bij de Buitenlandse Dienst van het Koninkrijk en bestond daarvoor alleen binnen de Krijgsmacht.

5.4 Aristocraten in de Oost

In 1931 verscheen in het jaarboek *Amstelodamum* een artikel van J.F.L. de Balbian Verster¹⁰² over de reeds eerder aangehaalde Pieter Cornelis Hasselaer en zijn gecombineerde Amsterdams-Indisch-Amsterdamse loopbaan.¹⁰³ Het is een breedvoerig artikel maar wel doorwrocht in de stijl van zijn tijd. Hij schetst een aantal belangrijke voorbeelden over de Indische Compagnieselite. In Batavia werd door de vermogende en vooraanstaande Compagniesdienaren op stand geleefd en werden huwelijken gesloten ‘*Tout comme chez nous, onder de leden van de regentenfamilies*’. Hij gaf aan dat het in Indië als een ideaal werd beschouwd indien dochters trouwden, niet alleen met hoge Compagniesdienaren, maar met degenen die bij voorkeur behoorden tot (Amsterdamse) regentengeslachten. Hij verwijst daarbij naar het huwelijk van de dochter van Gouverneur-Generaal Mossel met Pieter Cornelis Hasselaer. Enerzijds werd hij in de ‘Indische ambtadel’ opgenomen en anderzijds trad zijn vrouw door het huwelijk toe tot ‘den Hollandschen’ regentenkringen. Wat door Balbian werd aangeduid als ambtsadel en als regentenfamilies, werd door hem (terecht) als gelijkwaardig beschouwd met de situatie in de Republiek. Het past uitstekend in het door mij eerder geschetste beeld van de elite in Patria en in de Oost. In verschillende hoofdstukken komt de nauwe verwevenheid naar voren tussen de elite in de Republiek en bij de Compagnie.

De Haan pluist in dit verband zeer nauwgezet alle regenten in Batavia na. Hij maakt gebruik van zowel primaire als secundaire bronnen. Via een aantal steekproeven in de primaire bronnen kan worden geconstateerd dat slechts op kleine punten zijn onderzoek onbetrouwbaar is.¹⁰⁴

In zijn artikel uit 2002 ‘Indische familienetwerken in de VOC-tijd’¹⁰⁵ besteedt De Neve veel aandacht aan de situatie bij de Compagnie. Hij legt wederom een verbinding vanuit Azië naar de situatie onder de regenten in de Republiek, die niet lokaal en nationaal opereerden maar ook internationaal. Zij hadden grote invloed als bewindhebber maar ook vanaf de rang van onderkoopman. ‘De telgen uit regentengeslachten en andere vooraanstaande families waren ter bevordering van hun fortuin dan ook gaarne bereid in compagniesdienst naar Azië te vertrekken’. In de praktijk bleek dat ook in lagere rangen kon worden gestart als constabelmaat, assistent, boekhouder etcetera. Als men maar beschikte over de juiste introductie, familiebanden, capaciteit en doorzettingsvermogen. Dit bleek zeker op te gaan voor de periode Falck, zoals eerder werd geconstateerd.

‘Waren carrière en fortuin eenmaal een feit, dan verzocht en kreeg de compagniesdienaar toestemming te repatriëren. Na terugkeer in de Republiek teerden hij en zijn nageslacht op de in Azië verworven rijkdom. Bovendien wachtte niet zelden een zetel in het bestuur

¹⁰² Jan François de Balbian Verster (Oisterwijk, 1861-Amsterdam, 1939), journalist aan diverse kranten en publicist op het terrein van zeezeven en geschiedenis; o.a. bestuurslid Scheepvaartmuseum te Amsterdam en van het Genootschap *Amstelodamum*.

¹⁰³ De Balbian Verster, ‘Mr. Pieter Cornelis Hasselaer’, 65-94.

¹⁰⁴ De Haan, *Priangan I*.

¹⁰⁵ De Neve en Prins, ‘Indische familienetwerken’.

van zijn nieuwe woonplaats'.¹⁰⁶ Schutte deed al eerder een globaal onderzoek naar de gezaghebbers op de buitenkantoren van de VOC en geeft hiervan verslag in zijn proefschrift over *De Nederlandse Patriotten en de koloniën*.¹⁰⁷ Hij maakte daarbij slechts beperkt gebruik van de gegevens in het overzichtswerk van Wijnaendts van Resandt *De gezaghebbers der Oost-Indische Compagnie op hare Buiten-Comptoiren in Azië* over 362 gezaghebbers omdat hij vindt dat het onvolledig was, zelfs indien het uit andere bron werd aangevuld en verbeterd. Deze laatste constatering wordt, zover er in dit boek gebruik van wordt gemaakt, niet gedeeld. Schutte vindt dat aan completering niet valt te denken, het verzamelen van de genealogische en biografische gegevens van enige honderden mensen zou vele jaren vergen. Dit voorgestelde nader onderzoek past in de lijn van de constatering van De Neve uit 2002 naar een 'uitgebreid en systematisch Indisch genealogisch onderzoek'¹⁰⁸ en sluit aan bij het onderzoek naar Falck.

Schutte merkt op dat het slechts een eerste indruk is op basis van in zijn ogen gebrekkige gegevens over de al of niet toenemende aristocratisering in drie tijdvakken: vóór 1700, van 1701-1750 en 1751-1795. Als voorlopige conclusie stelt hij dat in de achttiende eeuw de groep der gezagdragers veel patriciërs telde, dat aristocraten een tamelijk snelle carrière kenden en over het algemeen in een tamelijk hoge rang uitkwamen. Hij vindt dat de vraag of het hoger VOC-personeel in toenemende mate aristocratiseerde niet te beantwoorden valt; er waren zeker niet meer aristocraten in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Over het benoemings- en bevorderingsbeleid van gekwalificeerde dienaren binnen de Compagnie openbaarden zich tijdens het onderzoek naar Falck voortdurend nuances ten aanzien van bestaande opvattingen en patronen. Falck week op Ceylon af van de gebruikelijke lijn die liep via de Hoge Regering. Hij schikte zich niet in de hiërarchische en had rechtstreeks contacten met Hope, Boers en de Prins. 'Ik zal het mij altijd tot een plicht voorschrijven om aan uwe Hoogheids wijselijk bepaalde aanbevelingen te voldoen'.¹⁰⁹

Het betekent dat verder moet worden doorgegaan in de lijn van de onderzoeken van: Lequin¹¹⁰ naar het personeel van de vestiging Bengalen in de achttiende eeuw; Van den Belts¹¹¹ analyse van dienaren van de Compagnie in dezelfde periode op Ceylon en de oproep van De Neve en Prins¹¹² naar een Indisch 'eliteonderzoek'. Het is ook noodzakelijk dat er prosopografisch onderzoek wordt verricht naar de bestuurselites van de Compagnie in de Republiek en Azië. De lijn van de studie van Gabriëls¹¹³ over het Stadhouderslijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw wijst hiervoor het duidelijkst de weg.

106 De Neve en Prins, 'Indische familienetwerken', 60-61.

107 Schutte, *Nederlandse Patriotten en de koloniën*.

108 De Neve en Prins, 'Indische familienetwerken', 114.

109 KHA, Archief Willem V inv. nr. 1828, Iman Willem Falck aan de Prins, 13 november 1778 (een aanvullende brief naast het uitvoerig schrijven van de zelfde datum, KHA, Archief Willem V inv. nr. 1828).

110 Lequin, *Personeel*.

111 Van den Belt, *VOC-bedrijf*, Hoofdstuk 4, Dienaren.

112 De Neve en Prins, *Indische familienetwerken*, 55-70; het begrip Indische clans is ook hier misplaatst.

113 Gabriëls, *Heren als dienaren*.

5.5 Conclusie

De beginnende onderkoopman Falck kreeg dankzij zijn uitstekende achtergrond, goede introductie en bovenal door zijn loyale aanpak van werkzaamheden alle kans om zijn uitgangspositie verder te consolideren. Hij kon daardoor ook snel carrière maken. Het beeld dat De Balbian Verster, De Haan, Schutte en De Neve oproepen over de elite in Azië en het benoemings- en bevorderingsbeleid van gekwalificeerde dienaren, zoals dat wordt aangekaart door Lequin en Van den Belt, moet verder worden uitgewerkt. Het komt in de volgende hoofdstukken in verschillende paragrafen voor zover het Falck betreft nader aan de orde.

De positie van de bestuurlijke elite in de Republiek en in Azië was niet verschillend. De gekwalificeerde dienaren en families waren regelmatig gelieerd aan de regentenstand in Patria of behoorden daartoe mits zij aan hun standsnormen bij huwelijken in Azië vasthielden. Na verlossing konden zij in Patria hetzij de draad weer op pakken of hun aanspraken laten gelden in hun stad of binnen hun gewest.